

РІЗНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ В ТЕРМІНОЗНАВСТВІ

Зміни словника відбивають ті зміни, які відбуваються в нашій суспільстві. Розвиток науки неминує супроводжується, появою нових спеціальних слів для визначення досліджуваних об'єктів. Розвиток технології, культури, мистецтва, виробництва породжує пов'язані з ними специфічні слова. Цей процес проходить в різний час, у різних місцях земної кулі. І набуває матеріальну форму в різних мовах; тому саме по собі це явище унікальне. Але все-таки, не кожне слово – термін, і не кожний набір спеціальних слів може бути термінологічною системою.

Теоретичне термінознавство з кінця 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. вважають сформованою наукою зі своїм понятійним апаратом і методологією, проте до сьогодні у вітчизняній і зарубіжній літературі відсутня загальноприйнята концепція терміну, погляди фахівців на його суть і характерні риси неоднозначні, а інколи й суперечливі.

В наш час налічується більше 3 000 визначень поняття «термін», проте його зміст не з'ясований до кінця.

Термінознавці визнають це і пояснюють переважно тим, що "термін є об'єктом дослідження мовознавства, певної спеціальності, логіки і філософії, а це вимагає різних підходів і відповідно різного трактування" [14, с. 21]. В. М. Лейчик запропонував розглядати термін як складне багаточарове утворення, в якій природно-мовний субстрат і логічний суперстрат утворюють відповідно нижній і верхній шари, а серцевину його складає термінологічна суть [9, с. 8].

В. Д. Табанаква зробила спробу відповісти на питання, чому немає загальноприйнятого визначення терміну. "З одного боку, це пояснюється тим, що ще недостатньо розроблені теоретичні основи термінознавства, не диференційовані його основні поняття і немає єдиної думки про те, що таке науково-технічний термін. З іншого боку, ті всілякі визначення, які існують зараз в літературі, не завжди і не повною мірою відображають суть означуваного явища" [17, с. 24].

Дослідження показують, що і вітчизняне, і зарубіжне термінознавство пропонують велику кількість визначень поняття «термін». В залежності від рис, які лежать в основі визначення терміна, ми можемо вирізнити філолофсько-гносеологічні визначення, логічні, лінгвістичні і, на сам кінець, – термінологічні.

Визначення терміна, що лежить в основі філолофсько-гносеологічного підходу до його сутності, підкреслює, що за допомогою термінів результати пізнання підсилюються в матеріальній формі. Терміни підсилюють наукові дані, з однієї сторони й сприяють виявленню нових знань із іншої [8, с.12 - 13].

Філолофсько-гносеологічне визначення терміна дуже тісно пов'язане з логічним визначенням. В ньому на першому місці стоїть зв'язок терміна з поняттям. В статті енциклопедичного словника з логіки знаходимо наступне визначення: «Термін – слово, якому відповідає певне поняття, ізольоване, або те що входить до складу судження. Наукові терміни (так звані *termini technici*) – це слова, що мають спеціальне, чітко визначене в даній науковій області значення.» [18]. Таким чином, наприклад, класичне визначення слова «термін» може бути таким як його дав С. І. Ожегов: "Термін – слово або словосполучення, що є назвою певного поняття якої-небудь спеціальної галузі науки, техніки або мистецтва" [13, с. 793].

Зв'язок терміна й поняття є безсумнівним за твердженням всіх термінологів. Одні із засновників термінології О. Вюстер і Е. К. Дрезен дотримуються логічного визначення терміна. О. С. Ахманова визначає термін як "слово або словосполучення спеціальної мови (наукової, технічної і т.д), створене, запозичене для точного визначення спеціальних понять" [1, с. 474]. Ми можемо знайти подібне визначення і в роботі Б. Н. Головіна : " Термін – окреме слово або підрядне словосполучення, що було сформовано на основі іменника, і позначає професійне поняття для задоволення певної потреби спілкування в сфері певної професії (наукової, технічної, виробничої та ін.)" [4, с. 33]. Існуюче визначення досить широке; однак не є зразковим, оскільки ми можемо знайти кілька суперечливих моментів. Так, наприклад, немає ніякої відмінної риси термінів від слів, що знаходяться в загальному вжитку. Щоб проаналізувати проблему терміна визначену в нашій роботі, ми повинні згадати логічне визначення терміна, що було дано Міжнародною Організацією по Стандартизації, воно співпадає з попереднім у багатьох аспектах: "термін - слово або фраза, що визначає поняття".

В цей же час ми можемо знайти визначення, що було дано Дж. Х. Фельбером у більшості іноземних термінологічних робіт: "термін... – лінгвістичний символ, що означає одне або більше понять, які визначені із суміжних понять. Це може бути слово або словосполучення" [20, с. 8].

Лінгвістичні визначення терміна розділені на дві групи. Деякі термінознавці стверджують, що терміни – спеціальні слова в лексичному словниковому запасі мови. Підтвердження цієї точки зору ми можемо знайти в роботах Д. С. Лотте. Він визначає терміни, досить вузько, і його визначення лінгвістично орієнтоване: «Термін – (лат. *Terminus* - термін, від лат. *Terminus* - межа, кордон) слово або словосполучення, що покликане точно позначити поняття і його співвідношення з іншими поняттями в межах однієї сфери» [12, с. 4].

Інші лінгвісти погоджуються із фразою Г. О. Винокура, що вже стала популярним виразом: "терміни не спеціальні слова, але слова зі спеціальною функцією" [2, с. 5-6].

З точки зору термінознавства, терміни розглядаються як лексичні одиниці мов для спеціальних цілей, інакше мов або підмов науки і техніки. В підтвердження цієї думки маємо наступні визначення: «Термін – це спеціальне слово або словосполучення, що прийняте в професійній діяльності і вживається

в особливих умовах» (А. В. Суперанська) [16, с.14]; «Термін – це слово (або словосполучення) спеціальної сфери вживання, що є найменуванням наукового або виробничо-технічного поняття і що має дефініцію» (В. П. Даниленко) [7, с. 15]; «Слово або словосполучення (наукової, технічної і т. п.) мови, що створюється (що приймається, запозичується) для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів» (О. С. Ахманова) [1, с. 474]; «На відміну від слів розмовної мови і мови художньої літератури, терміни – мовний засіб професійної діяльності людей, природний компонент будь-якого професійного процесу.» (С. Т. Папаєв, Г. І. Морозов) [15]; «Науковий термін – це мовна одиниця (слово або словосполучення) переважно субстантивного характеру, що конвенційно співвідноситься з поняттям і предметом професійної сфери і що слугує для концентрації, фіксації, зберігання і передачі професійної інформації» (А. В. Лемов) [11, с. 29]; «слово, якому відповідає одне яке-небудь точно визначене поняття з області науки, техніки, мистецтва» (О. М. Галкіна-Федорчук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский) [3, с. 66]; В. М. Лейчик визначає термін як «лексичну одиницю певної мови для спеціальних цілей, що позначає конкретне або абстрактне поняття теорії певної спеціальної галузі знань або діяльності» [10, с. 12]. С. В. Грінев пропонує визначати термін як «номінативну спеціальну лексичну одиницю (слово або словосполучення) спеціальної мови, що приймається для точного найменування спеціальних понять.» [6, с. 33].

Особливості значення слова-терміну від слова-нетерміна детальніше досліджував Б. Н. Головін. Звернемося до найбільш важливих з них:

- співвідносність не з окремим предметом, а з поняттям;
- потреба у визначеності;
- формування індивідуальних, притаманних окремим науковцям понять;
- співвідносність значення терміну із значеннями інших термінів в межах відповідної термінологічної системи;
- співвідносність з певною професійною діяльністю та ін. [5, с. 7].

Традиційно до хорошого терміну пред'являються наступні основні вимоги, які варіюють у різних авторів:

- однозначність,
- точність,
- стислість,
- системність,
- емоційно-експресивна нейтральність,
- відсутність модальної і стилістичної функції,
- байдужість до контексту,
- конвенційність,
- відсутність синонімів і омонімів в межах однієї терміносистеми та ін.

У ДСТУ 3966-2000 [1, п. Г. 3] встановлено такі основні вимоги до терміна:

- відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю;
- однозначна відповідність терміна поняттю;
- системність;
- раціональна стислість;
- словотворча (дериваційна) здатність;
- мовна правильність [19, с. 7].

У зв'язку з тим, що загальноприйнятого визначення терміну в науці немає, для цілей подальших досліджень, на нашу думку, найбільш прийнятним є наступне визначення терміну.

Термін — мовна одинця, що є словом або словосполученням, яке іменує професійно-наукове поняття, що відноситься до будь-якої спеціальної області знання і/або діяльності людини.

Це визначення впливає з попередніх, що були дані вітчизняними і зарубіжними термінологами. Але нам представляється доцільним ввести у визначення терміну вказівку на те, що він називає поняття будь-якої області професійної діяльності людини, а не лише науково-технічне, як це виявляється з безлічі інших визначень. Термін будь-якої галузі є терміном перш за все тому, що він називає професійно-наукове поняття і функціонує як одиниця відповідної спеціальної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова. О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 2-е изд., 1969. — 607 с.
2. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы. – 1939. – Т. V. Сб. статей по языковедению. – С.3–54.
3. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык. Лексикология. Фонетика. Морфология. / Е. М. Галкина-Федорук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский. – М.: Учпедгиз, 1957. – 408 с.
4. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб. пособие для студентов филол. спец. Вузов / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин – М.: Высш. шк., 1987. – 103 с.
5. Головин Б. Н. Термин и слово / Б. Н. Головин. // Термин и слово. – Горький: ГГУ. – 1980. – С.3-12.
6. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев – М., Изд-во МГУ, 1993. – 309 с.
7. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
8. Звегинцев В. А. Семасиология / В. А. Звегинцев – М.: Изд-во Моск. Университета, 1957. – 338 с.
9. Лейчик В. М. Обоснование структуры термина как языкового знака понятия / В. М. Лейчик // Терминоведение. – 1994. – № 2. – С.5–16.
10. Лейчик В. М. Предмет, методы и структура терминоведения: автореф. дис. ...д-ра филол. наук / АН СССР. Ин-т языкознания. – М., 1989. - 47 с.

11. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина: на материале русской лингвистической терминологии : дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / Лемов Аркадий Владимирович. – Саранск, 2000. – 192 с.
12. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. — 160 с.
13. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: ИТИ Технологии, Издание 4-е, 2003. — 944 с.
14. Панько Т. І. Українське термінознавство: підруч. / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. — Львів: Світ, 1994. — 216 с.
15. Папаев С. Т. Терминология. Терминография. Стандартизация. Современное состояние и перспективы: (сборник трудов Второй Международной научно-практической конференции "Международная педагогическая лексикография в теории и практике обучения в высшей школе" (25-26 августа 2001 года) [электронный ресурс] / С. Т. Папаев, Г. И. Морозов. – Режим доступа до збірника: http://rspu.edu.ru/science/conferences/01_08_25/papaev.html
16. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / Н. В. Васильева, Н. В. Подольская, А. В. Суперанская: под ред. Канделаки Т.Л. – [3-е изд.]. – М.: УРСС, 2004. – 246 с.
17. Табанакова В. Д. Понятие научно-технического термина и требования к его определению / В. Д. Табанакова. – Горький: Изд-во ГТУ, 1982. – 110 с. – (Термин и слово) (Межвузовский сборник).
18. Термин: (енциклопедична стаття) [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: <http://www.wikiznание.ru/ru-wz/index.php/Special:Whatlinkshere/%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B8%D0%BD>
19. Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966-2000 – [Чинний від 2001-01-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2000. – 30 с.
20. Felber J. H. Terminology Manual / J. H. Felber. – Paris: Unesco/Infoterm, 1984. – 426 p.

Т. В. Проценко

Різні підходи до визначення терміну в термінознавстві

В статті подається інформація про погляди фахівців на суть і характерні риси терміну. Описуються різні підходи до визначення і трактування його як особливої лексичної одиниці. Наводиться визначення терміну для подальшої роботи в області дослідження галузевих терміносистем.

Ключеві слова: термін, визначення терміна, термінознавство, спеціальна мова, спеціальні слова.

Т. В. Проценко

Разные подходы к определению термина в терминоведении

В статье подается информация о взглядах специалистов на суть и характерные черты термина. Описываются разные подходы к определению и трактовке его как особой лексической единицы. Приводится определение термина для последующей работы в области исследования отраслевых терминосистем.

Ключевые слова: термин, определение термина, терминоведение, специальный язык, специальные слова.

T. V. Protsenko

Different Approaches to the Term Definition in Terminology

In the article there is presented the information about experts' views of the essence and characteristic features of the term. Different lines of thought to the definition and its treatment as special lexical unit are described. It is given the definition of the term for the subsequent work in the research of terminological systems area.

Keywords: the term, term definition, terminology, the special language, special words.